

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**5-2025
IJTIMOIY
FANLAR**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

N.X.Djalalova	
Texnologik sivilizatsiya va ijtimoiy-madaniy jarayonlarning falsafiy asoslari.....	104
Sh.T.Abbosova	
Sun'iy intellekt va ijtimoiy barqarorlikning falsafiy tahlili	108
U.K.Mamayusupov	
Jamiyat rivojlanishida strategik rejalashtirishning ahamiyati	110

SIYOSAT

I.M.Arzimatova	
Boshqaruv tizimida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish muammolari	113
L.S.Yuldasheva	
Diniy an'analar va xalq tabobatining uzviy rivoji: qadimdan islom davrigacha bo'lgan ilmiy-falsafiy tahlil.....	119
B.N.Eshbekov	
Axborotlashgan jamiyat sharoitida siyosiy kommunikatsiya transformatsiyasi	123
A.X.Borotov	
Xususiy mulkni himoya qilish: milliy amaliyot va xorijiy tajriba	127
J.M.Azamov	
Yangi tahrirdagi Konstitutsiya va Konstitutsiyaviy qonunchilikning rivojlanish marra-lari.....	132
M.Kenjaye-va	
Yangi O'zbekiston sharoitida jamoat birlashmalarining tutgan o'rni	137
A.A.Ahrorqulov	
Notijorat tashkilotlar tizimida kasaba uyushmalarining tutgan o'rni	141

TARIX

O.V.Mahmudov	
Musulmon Sharqi mutafakkirlari asarlarining Yevropaga tarqalish bosqichlari va geografik yo'nalishlari	145
T.T.Safarov	
Farg'ona viloyatida rus qishloqlarining paydo bo'lishi tarixidan.....	154
B.X.Abdullayev	
Rahima Aminovanning xotin-qizlar ijtimoiylashuvidagi ilmiy izlanishlari.....	158
N.M.Ikromov, A.A.Fayziyev	
The exchange of tea and horses in trade relations between China and Central Asia	162
Z.Sh.Turg'unboyev	
Badriddin Al-Ayniy va uning Amir Temur haqida qarashlariga umumiy tavsif	166
G.X.Xasanboyeva	
Sovet hokimiyati yillari qishloq xo'jaligida sug'orish tizimining o'rni.....	171
A.Sharafiddinov	
XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Farg'ona viloyatida paxtachilik va paxta yakkaxokimligining vujudga kelishi	174

ILMIY AXBOROT

M.Y.Sultonov	
Tarixiy xotira va ma'naviy meros: Sharq mamlakatlari tajribasi.....	179

UO'K: 061.2(575.1)

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA JAMOAT BIRLASHMALARINING TUTGAN O'RNI

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ В УСЛОВИЯХ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

THE ROLE OF OBSHCHESTVENNYX UNIFICATION AND CONDITIONS IN NEW UZBEKISTAN

Kenjayeva Muharramxon

Farg'ona davlat universiteti, yurisprudensiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Bu maqola jamoat birlashmalari notijorat tashkilotining ma'lum bir qismi sifatidagi o'rni va ahamiyati to'g'risidagi fikrlar ilgari surilgan. Jamoat birlashmalari – jamiyatda nodavlat notijorat tashkilotlarning muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Uni puxta o'zlashtirish orqali – jamoat birlashmalari, ularning tashkiliy-huquqiy asoslari, jamiyat siyosiy tizimidagi o'rni, ahamiyati, jamoat birlashmalarining shakllari, ularga a'zo bo'lish tartibi haqida ma'lumotga ega bo'lish mumkin.

Аннотация

В данной статье представлены представления о роли и значении общественных объединений как определенной части некоммерческой организаци. Общественные объединения являются одним из важных звеньев неправительственных некоммерческих организаци в обществе. Досконально освоив его, можно получить информацию об общественных объединениях, их организационно-правовых основах, их роли в политической системе общества, их значении, формах общественных объединений и порядке их членства.

Abstract

This article presents ideas about the role and significance of public associations as a certain part of a non-profit organization. Public associations are one of the important links of non-governmental non-profit organizations in society. Having thoroughly mastered it, you can obtain information about public associations, their organizational and legal foundations, their role in the political system of society, their significance, forms of public associations and the order of their membership.

Kalit so'zlar: jamoat birlashmalari, kasaba uyushmasi, notijorat tashkilot, ijtimoiy himoya, fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar

Ключевые слова: общественные объединения, профсоюз, некоммерческая организаци, социальная защита, гражданские, политические, экономические, социальные и культурные права

Key words: public associations, trade union, non-profit organization, social protection, civil, political, economic, social and cultural rights

KIRISH

Yangi O'zbekiston sharoitida bugungi kunda jamoat birlashmalarining roli kun sayin rivojlanib bormoqda. Jamoat birlashmalari – jamiyatda nodavlat notijorat tashkilotlarning muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Uni puxta o'zlashtirish orqali – jamoat birlashmalari, ularning tashkiliy-huquqiy asoslari, jamiyat siyosiy tizimidagi o'rni, ahamiyati, jamoat birlashmalarining shakllari, ularga a'zo bo'lish tartibi haqida ma'lumotga ega bo'lish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIII bobi "Fuqarolik jamiyati institutlari" deb nomlanadi. 69-75-moddalarni o'zida qamragan mazkur bobda jamoat birlashmalarining ta'rif, tasnifi, ularni tashkil etish shartlari, davlat va jamoat birlashmalari o'zaro munosabatlarining asosiy shartlari, kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar va diniy tashkilotlar kabi jamoat birlashmalarining alohida xususiyatlari, jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ular faoliyatini taqiqlab yoki cheklab qo'yishga oid konstitutsiyaviy normalar o'z ifodasini topgan.

Davlat va jamiyat boshqaruviga qiziqadigan har qanday shaxsda «Jamoat birlashmalari o'zi nima?» degan, savol tug'ilishi tabiiy. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 70-moddasida jamoat birlashmalari haqida quyidagi huquqiy norma mavjud: «O'zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar, yoshlar va

nogironligi bo'lgan shaxslar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi».

Jamiyatda har bir shaxs boshqalar bilan o'zaro muloqot qilishga, hamkorlikka, birlashuvga doimo ehtiyoj sezadi. Ayniqsa, yoshi, jinsi, ijtimoiy kelib chiqishi, qiziqishlari va qarashlari jihatidan o'ziga mos keladigan qatlam bilan o'zaro manfaatlar mushtarakligi asosida birlashish, turli tashkilotlari tuzish, ularga a'zo bo'lishga harakat qiladilar. Shu kabi davlatga qarashli bo'lmagan tuzilmalar jamoat birlashmalari hisoblanadi. Ularga birlashish, a'zo bo'lish fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqi hisoblanadi.

Har bir shaxsga bu kabi birlashmalarga a'zo bo'lish, ularning faoliyatida ishtirok etish huquqi xalqaro va milliy qonun hujjatlari asosida kafolatlangan.

«O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining qonuni 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan. Unda jamoat birlashmalari turlari, ularni tashkil etish shartlari, ularning huquq va majburiyatlari aks ettirilgan.

Ushbu qonunda qayd etilganidek, Inson huquqlari to'g'risidagi Umumjahon deklaratsiyaga va O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga asoslanib, fuqarolarning jamoat birlashmalarini tuzish erkinligi ularning juda muhim ajralmas huquqi sifatida mustahkamlangan.

Jamoat birlashmalari jismoniy shaxslar tomonidan, ularning tashabbusi bilan tuziladi. «O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida»gi qonunda, jamoat birlashmasi kamida o'n nafar fuqaroning tashabbusi bilan tuzilishi belgilangan. Unga a'zo bo'lish ixtiyoriydir.

O'zbekistonda jamoat birlashmalari qonunlarda belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tkazilganidan keyingina faoliyat olib borishi mumkin. O'zbekiston Respublikasining Adliya vazirligiga ularni davlat ro'yxatidan o'tkazish vakolati berilgan.

Mamlakatda turli vakolatlarga ega bo'lgan davlat organlari bilan birga yuqoridagi kabi fuqarolar tomonidan tashkil etiladigan, ayrim yo'nalishlarda davlatning kuch va imkoniyati cheklangan jabhalarga unga ko'mak beradigan jamoat birlashmalari ham mavjud. Ular asosan, aholining turli qatlamlari, masalan, xotin-qizlar, nogironlar, faxriylar, yoshlar va h.k. manfaatlarini ro'yobga chiqarish maqsadida tashkil etiladi. Davlat ularning erkin faoliyat olib borishini kafolatlaydi.

Jamoat birlashmalari fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar hamda erkinliklarni ro'yobga chiqarish va himoya qilish; fuqarolarning faolligi va tashabbuskorligini, davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ularning ishtirok etishini rivojlantirish; kasb-kor va havaskorlik qiziqishlarini qondirish; ilmiy, texnikaviy va badiiy ijodkorlikni rivojlantirish; aholining sihat-salomatligini saqlash, xayriya faoliyatida qatnashish; madaniy-ma'rifiy, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport ishlarini amalga oshirish; tabiatni, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish; vatanparvarlik va insonparvarlik tarbiyasi;

respublikalararo va xalqaro aloqalarni kengaytirish, xalqlar o'rtasida tinchlik va do'stlikni mustahkamlash; qonunda taqiqlanmagan boshqa faoliyatni amalga oshirish maqsadida tuziladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur sohada ilmiy izlanish olib borgan B.Narimanovning fikricha, «nodavlat notijorat tashkilotlarini tashkil etish bu – birinchidan, insonning tabiiy ehtiyojidan kelib chiqsa, ikkinchidan, jamiyatga birlashgan boshqa insonlarga yordam berishga qaratilgan insongagina xos bo'lgan xususiyatlarni namoyon qiladi».³⁵

Fuqarolar bunday jamoat birlashmalarini tuzish yoki ularga a'zo bo'lish orqali o'zlarining orzu-umidlari va xohish-istaklarini amalga oshirilishiga, davlat va jamiyat boshqaruvida faol ishtirok etishga harakat qiladilar.

Masalan, O'zbekiston Respublikasida siyosiy partiyalar faoliyat olib boradi. Ular ham jamoat birlashmasining bir shaklidir. Ularga a'zo bo'lish orqali fuqarolar o'z siyosiy huquqlarini amalga oshirishga harakat qiladilar. Siyosiy partiyalar faoliyatida ishtirok etish orqali siyosiy jarayonlarda ishtirok etadilar, xususan vakillik organlari deputatligiga o'z nomzodlarini ko'rsatilishi imkoniyati paydo bo'ladi.

Yoki Hunarmandlar uyushmasi kabi jamoat birlashmasiga a'zo bo'lish orqali hunarmandchilik bilan shug'ullanuvchi fuqarolar o'z amaliy ishlarini keng namoyish etish, turli ko'rgazmalarda

³⁵ Narimanov B.A. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlarining tashkiliy-huquqiy asoslarini akomillashtirish. Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya Avtoreferati. –Toshkent, TDYUU., 2020. –B. 11.

SIYOSAT

qatnashish, davlat tomonidan hunarmandlar uchun belgilangan turli shakldagi (masalan, soliq va boshqa) imtiyozlarga ega bo'lishlari mumkin.

Yohud, yoshlar uchun tashkil etilgan jamoat birlashmalari. Masalan, Yoshlar ittifoqi. Unga a'zo bo'lish, uning faoliyatida ishtirok etish, yoshlarga o'z iste'dod va qobiliyatlarini namoyon etish, turli yo'nalishlar bo'yicha bilim va tajribalarini yanada rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Hozirgi kunda ushbu tashkilotning 10 684 333 ta a'zosi bor³⁶.

Bunday tashkilotlardagi ishtirok – yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Jamoat birlashmalarining o'ziga xos jihatlari shu sohaga tegishli bir qator boshqa qonunlarda yana mukammal yoritilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasining «Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida»gi, «Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining kafolatlari to'g'risida»gi, «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi qonunlarda, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 74-moddasida uning mohiyati yanada kengroq yoritilgan.

O'zbekiston huquqiy amaliyotida so'nggi vaqtlarda jamoat birlashmasi tushunchasi o'niga ko'proq nodavlat notijorat tashkilotlari atamasi qo'llanilmoqda.

Buning sababi shundaki, O'zbekiston Respublikasining «Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida»gi qonuni keyinroq, ya'ni 1999- yilda qabul qilingan. Shuningdek, uning 10-moddasiga asosan, jamoat birlashmasi nodavlat notijorat tashkilotlarining tashkiliy-huquqiy shakllaridan biri sifatida belgilangan. Oddiyroq tavsiflaganda nodavlat notijorat tashkilotlari tushunchasi jamoat birlashmasi atamasiga nisbatan kengroq ma'noni anglatadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari nodavlat notijorat tashkilotlarining eng keng tarqalgan shakli hisoblanadi. Bugungi kunda davlat ro'yxatidan o'tgan nodavlat notijorat tashkilotlarining yarmidan ortig'ini aynan jamoat birlashmalari tashkil etadi.

2021-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda 10 mingdan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyat olib bormoqda. Ularning soni 1991-yilda 95 tani tashkil etgan.

Adliya vazirligining ma'lumotiga ko'ra, ushbu tashkilotlarning 6 561 tasi jamoat birlashmasi, 434 tasi muassasa, 488 tasi jamoat fondi va 1 995 tasi boshqa tashkiliy-huquqiy shaklda (shundan 1423 tasi suvdan foydalanish uyushmalari) tashkil etilgan. Nodavlat notijorat tashkilotlari ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy sohanining turli yo'nalishlarida, xususan, tadbirkorlik rivojlantirish sohasida – 2 000 dan ortiq, ekologiyani asrash sohasida – 100 dan ortiq, sportni rivojlantirish sohasida – 1200 dan ortiq, imkoniyati cheklangan shaxslarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash sohasida – 600 dan ortiq, yoshlarni qo'llab-quvvatlash sohasida – 600 dan ortiq, ayollarni ijtimoiy-iqtisodiy himoya qilishda – 300 dan ortiq, faxriylarni qo'llab-quvvatlash sohasida – 400 dan ortiq, milliy madaniy aloqalarni va

millatlararo do'stlikni rivojlantirish sohasida – 200 dan ortiq, xodimlarning huquqlarini himoya qilish sohasida – 570 dan ortiq, ta'lim, fan va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish sohasida – 240 dan ortiq, sog'liqni saqlash sohasida – 220 dan ortiq, OAV va jurnalistikani rivojlantirish sohasida – 30 ga yaqin, madaniyat, tarix va ma'rifat sohasida – 50 dan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlari va uning hududiy bo'limlari mavjud.

Nodavlat notijorat tashkilotlari jami 55 000 dan ortiq xodimlar, shundan 21 000 dan ortig'i jamoatchilik asosida faoliyat olib bormoqdalar. Shu bilan birga 20 mln.dan ortiq fuqarolar turli NNTlarning a'zolari hisoblanadi³⁷.

Hozirgi kunga kelib dunyodagi nodavlat tashkilotlarining soni bir necha 10 millionlardan ortib ketdi. Ayniqsa, rivojlangan davlatlarda ular jadallik bilan ortib bormoqda. Masalan, AQShda 1,5 mln.dan ortiq, Fransiya 1,2 mln., Xindistonda 4,5 mln.ga yaqin nodavlat tashkilotlari ro'yxatga olingan³⁸.

Dunyoda nodavlat notijorat tashkilotlari «uchinchi sektor» sifatida jamiyat hayotidagi ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik va madaniy-ma'rifiy muammolarni hal qilish, jamoatchilik nazoratini amalga

³⁶ Nodavlat notijorat tashkilotlari raqamlarda. <https://www.minjust.uz/uz/press-center/news/89960/>

³⁷ Qarang: Nodavlat notijorat tashkilotlari raqamlarda. <https://www.minjust.uz/uz/press-center/news/89960/>

³⁸ Yakubov Sh.U. Konstitutsiyaviy-huquqiy normalarning amaliy ijrosi: davlat va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligining istiqbollari misolida // Yuridik fanlar axborotnomasi 2020 yil, maxsus soni. –B 42.

oshirish orqali «ezgu boshqaruv» konsepsiyasini amalga oshirish, BMTning 2030 yilgacha erishilishi lozim bo'lgan 17 ta Barqaror rivojlanish maqsadlari va ularga bog'liq bo'lgan 169 vazifalarni bajarishda davlatga asosiy ko'makchi sifatida belgilangan. Mazkur vazifalarni bajarish zarurati ayniqsa COVID-19 pandemiyasi vaqtida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy yordamga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlovchi volontyorlik harakatlari shaklida o'zining samaradorligini ko'rsatdi.

Bunday tendensiyalar fuqarolarning turli nodavlat tashkilotlariga birlashib, o'z konstitutsiyaviy, siyosiy huquq va erkinliklaridan samarali foydalanayotganliklarini ko'rsatadi. Shu bilan birga fuqarolar jamoat birlashmalariga birlashish, ular faoliyatida ishtirok etish orqali o'z xohish-istaklarini ro'yobga chiqarishga, muayyan maqsadlarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar.

Davlat va jamiyat hayoti rivojlanib, insonlarning ongu-tafakkuri, siyosiy va huquqiy madaniyati yuksalib borar ekan, jamoat birlashmalariga ehtiyoj ortib boraveradi. Davlat tomonidan tartibga solinadigan sohalar qisqarib, insonlar hayotiga davlatning aralashuvi cheklanib, nodavlat tuzilmalarining boshqaruvdagi roli va ishtiroki yuksalib boradi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 71-moddasiga asosan, «Konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yuvchi, respublikaning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligiga, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib qiluvchi, xalqning sog'lig'i va ma'naviyatiga tajovuz qiluvchi, shuningdek harbiylashtirilgan birlashmalarining, milliy va diniy ruhdagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarining tuzilishi va faoliyati taqiqlanadi. Maxfiy jamiyatlar va uyushmalar tuzish taqiqlanadi».

XULOSA

Demak, jamoat birlashmalarini tashkil etishda ularning maqsadi ezgu bo'lishi talab etiladi. Yuqoridagi qayd etilgani kabi yovuz maqsadlarni ko'zlagan jamoat birlashmalarining tuzilishi va faoliyati taqiqlanadi. Dastlab ezgu, yaxshi, qonuniy maqsadlarni ko'zlab, o'z dasturiy vazifalariga ijobiy ishlarni amalga oshirish maqsadi va vazifalarini ko'rsatib, keyinchalik qonunda taqiqlangan faoliyat bilan shug'ullanuvchi jamoat birlashmalari faoliyati sud tomonidan taqiqlanadi.

Shuningdek, turli maxfiy jamiyatlar va uyushmalarni tuzish ham Konstitutsiyaga asosan taqiqlanadi. Buning amaliy misolini biz turli jinoiy qilmishlarni sodir etuvchi, noqonuniy ishlar bilan shug'ullanuvchi, yashirin birlashmalarni tashkil etilganligi va ularning faoliyatiga chek qo'yilgani misolida ko'rishimiz mumkin.

Qonuniy tarzda faoliyat olib boradigan jamoat birlashmalari, o'z harakatlarini jamoatchilikdan yashirmaydi, belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tadi va faoliyat olib boradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi qonuni. //O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 y., 5-son, 115-modda / <https://lex.uz/docs/11360>
2. O'zbekiston Respublikasining «Kasaba uyushmalari to'g'risida»gi Qonunni. 2019 yil 6 dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi qonun. //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2007 y., 1-2-son, 2-modda; 2008 y., 51-son, 500-modda.
4. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida"gi Qonuni //O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1991. –№4, –76-modda.
5. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi. 1999. –№5. –110-modda.
6. Akhrorqulov, A. (2020). Non-Profit Organizations: Legislation Reform And Law Enforcement Practice. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2(10), 129-134.
7. Akhrorqulov, A. (2022). Notijorat tashkilotlari to'g'risidagi qonunchilikni takomillashtirish masalalari. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 893-902.
8. Akhrorqulov, A. (2020). Issues of formation and registration of non-profit organizations. *Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19)*, 1(02), 23-26.